

La recuperació del *Dietari* sobre la Guerra de Successió d'Isidre Planes a la premsa periòdica valenciana (1912-1913)

Rafael Roca

Universitat de València

rafael.roca@uv.es

<http://orcid.org/0000-0002-2111-0423>

Rebut: març de 2018.
Acceptat: abril de 2019.

Resum

Entre l'1 de març de 1912 i el 31 de desembre de 1913 el diari valencià *Las Provincias* publicà, per lliuraments, la pràctica totalitat del contingut del segon volum —corresponent als anys 1708-1709— del conegut com a *Dietari* d'Isidre Planes, una obra monumental que abraça un període cronològic de catorze anys (1705-1718) i que ha sigut qualificada com la crònica més completa i detallada de la Guerra de Successió a València. Així, a més de donar-ne notícia, el present estudi analitza les característiques d'aquella edició periodística que veié la llum durant l'inici del segle xx, i valora les conseqüències i els beneficis que se'n deriven. Finalment, també apunta el nom de possibles responsables de la transcripció i de l'edició del text.

Paraules clau: edat moderna; Guerra de Successió; *Dietari*; Isidre Planes; *Las Provincias*; Teodor Llorente Falcó; Salvador Carreres Zacarés

Resumen: *La recuperación del Dietari sobre la Guerra de Sucesión de Isidre Planes en la prensa periódica valenciana (1912-1913)*

Entre el 1 de marzo de 1912 y el 31 de diciembre de 1913, el diario valenciano *Las Provincias* publicó, por entregas, la práctica totalidad del contenido del segundo volumen —correspondiente a los años 1708-1709— del conocido como *Dietari* de Isidre Planes, una obra monumental que abarca un período cronológico de catorce años (1705-1718) y que ha sido calificada como la crónica más completa y detallada de la Guerra de Sucesión en Valencia. Así, además de dar noticia de la misma, el presente estudio analiza las características de aquella edición periodística que vio la luz a inicios del siglo xx, y valora sus consecuencias y beneficios. Finalmente, también apunta el nombre de posibles responsables de la transcripción y edición del texto.

Palabras clave: edad moderna; Guerra de Sucesión; *Dietario*; Isidre Planes; *Las Provincias*; Teodor Llorente Falcó; Salvador Carreres Zacarés

Abstract: *The recovery of Isidre Planes' Dietari about the War of Succession in the Valencian periodical press (1912-1913)*

Between March 1st 1912 and December 31th 1913, the Valencian newspaper *Las Provincias* published almost all the content of the second volume —the years 1708-1709— of the Isidre

Planes' *Dietari*. This is a monumental work that covers a chronological period of fourteen years (1705-1718) and that has been qualified as the most complete and detailed chronicle of the War of Succession in Valencia. The present study analyzes the characteristics of that edition, which was published at the beginning of 20th century, and values the consequences and benefits. Finally, it also points to the name of the persons who could be responsible for the transcription and edition of the text.

Keywords: early modern age; War of the Spanish Succession; *Dietari*; Isidre Planes; *Las Provincias*; Teodor Llorente Falcó; Salvador Carreres Zacarés

Sumari

El recobrament contemporani d'obres pretèrites	Contingut del segon volum del <i>Dietari</i> de Planes
L'edició periodística del segon volum del <i>Dietari</i> de Planes	Un text eficaç des del punt de vista periodístic
	Bibliografia citada

El recobrament contemporani d'obres pretèrites

Durant les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX, i com a fruit del clima de reviscolament cultural i identitari que generà el moviment de la Renaixença, al País Valencià es produïren diversos processos de recuperació d'escriptors i d'obres considerades com a clàssiques. D'aquesta manera, és relativament conegut que, a conseqüència de la seua estada a València en qualitat de cap de la biblioteca universitària durant el període 1858-1861, a la dècada dels anys seixanta del segle XIX el mallorquí Marià Aguiló i Fuster començà a treballar en una edició del *Tirant lo Blanch* que, finalment, veié la llum en quatre volums entre 1873 i 1905 (Roca, 2015).

Així mateix, cal destacar també que, en 1860, l'Ajuntament de València posà en marxa un projecte d'edició de les seues poesies que, finalment, no arribà a rams de beneir (Tomàs, 2012). I que, deu anys després, entre 1870 i 1874, Vicent W. Querol i novament Marià Aguiló mantingueren diverses converses sobre la possibilitat d'editar les obres de Joan Roís de Corella, una empresa certament complexa per al moment històric en què ens situem que, dissortadament, no passà de projecte, i que, ja iniciat el segle XX, en 1913, acabà materialitzant l'erudit català Ramon Miquel i Planas. Amb tot, cal remarcar que, durant els Jocs Florals de València de 1895, fou premiat un estudi de Pasqual Boronat i Barrachina que, sota el títol de «Mossen Johan Roïç de Corella. Ensaig crítich», aparegué publicat dos anys després, en 1897, a la *Revista de Catalunya*, i que, sens dubte, contribuï a l'edició de la memòria de Roís de Corella, un escriptor pràcticament oblidat durant tota l'edat moderna (Roca, 2013).

Doncs bé, dins d'aquest procés de descobriment, recuperació i estudi d'autors prestigiosos i obres pretèrites, cal assenyalar que durant els anys 1912 i 1913 el diari polític valencià *Las Provincias* —fundat en 1866 per Teodor Llorente Olivares, patriarca de la branca valenciana de la Renaixença, i aleshores dirigit pel seu fill, Teodor Llorente Falcó— publicà la pràctica totalitat del segon volum del dietari que, a principis del segle XVIII —entre 1705 i 1718, si més no—, redactà mossèn Isidre Planes i Valero, beneficiat del Reial Col·legi del Corpus Christi del cap i casal (Almarche, 1919: 346-354; Escartí, 2017a: 479-481). Una magna obra encara inèdita, en la seua major part, i bastant desconeguda avui en dia, que recull, amb gran profusió de dades i detalls, els esdeveniments de la Guerra de Successió a València: «Para dejar memoria de los sucesos fatales que han resultado de la guerra», segons hi anotà l'autor el 9 d'agost de 1709.¹

D'aquesta manera, i tal com explicà Vicent Ximeno (1747-1749, II: 216), sabem que aquell dietari, obra memorialística de gran ambició que fou titulada *Sucesos fatales de la ciudad y reyno de Valencia o manual diario de lo sucedido desde el año 1705 hasta el de 1729*, constava de «cinco tomos en 4 escritos de su letra» que es custodiaven «en su Colegio de Corpus Christi». Així, el primer tom s'ocupa dels esdeveniments ocorreguts entre els anys 1705 i 1707; el segon, dels de 1708 i 1709; el tercer, dels de 1710 i 1711; el quart, del període 1712-1715, i el cinquè, des de 1716 fins a 1718 —o, potser, fins a 1729, data de la defunció de Planes.

Per què no sabem del cert fins a quin any abastava el *Dietari* de Planes? Doncs, perquè, del cinquè volum —que no s'ha conservat—, únicament n'han arribat fins al present tres vagues referències cronològiques (que, damunt, no són coincidents): la ja esmentada de Ximeno; una breu declaració d'intencions del mateix autor, que en el títol del quart volum escrigué «algunos [sucesos] del año 1716, 1717 y 1718 los prometo escribir sumariamente en un 5º tomo» (Escartí 2017b: 323), i les notes de l'arxiver Marcelino Gutiérrez del Caño (1914, III: 38), que sembla que els veié tots cinc —o en tingué notícia fidedigna, almenys—, ja que, al respecte, apuntà: «Los cinco tomos son autógrafos y se custodiaban en el Colegio del Corpus Christi; hoy los cuatro restantes hállanse en poder de los señores Rodríguez de Cepeda, Martínez y Martínez, Martí Estévez y Martínez Aloy.» I encara hi va afegir (tot deixant de banda el volum IV, que havia esmentat a la pàgina anterior): «El tomo I comprende los años 1705 a 1707; el II, años 1708 y 1709; el III, 1710 y 1711, y el V, hasta el año 1729» (Gutiérrez del Caño, 1914, III: 38).

A banda, també es va referir als *Sucesos fatales* de Planes l'historiador Francesc Almarche (1919: 346): «La obra que le ha dado renombre ha sido el diario de los años tan tristes para el Reino de Valencia que ocupan desde 1705 hasta el 1729.» Però únicament parlà de l'existència de «4 volúmenes» (Almarche, 1919: 346).

1. *Las Provincias* (9-VIII-1913), p. 1.

En referència al primer tom, Almarche (1919: 349) explicava que «paró en manos de una Sociedad obrera católica». D'aquella part del *Dietari*, no n'ha pervingut l'obra original; però sí una còpia que, datada en desembre de 1899, fou realitzada per l'erudit valencià Lluís Cebrian Mezquita, i que actualment es conserva a la Biblioteca Valenciana (Nicolau Primitiu, ms. 159). Al final del treball, Cebrian, que tampoc no tenia en compte el cinquè dels volums, escrigué:

Este volumen, como en su misma portada se consigna, es el primero de la serie, que se compone de cuatro, todos en manos de desconocidos —si aún existen los tres restantes—, faltos de publicidad y de análisis. Mis pesquisas por descubrir su paradero y estudiarles no han tenido un éxito completo, pero tengo motivos para sospechar que uno de los tomos ha venido a parar en manos de mi buen amigo y colega, don José Martínez Aloy, y otro lo adquirió hace poco el joven bibliófilo señor Martí, dependiente de don José de Llano, gran aficionado también a libros y antigüedades. De que existieron los volúmenes 3º y 4º de este curioso manuscrito no cabe ninguna duda, porque en el presente tomo, folio 389, se hace referencia a los mismos.

Pel que fa als volums segon i tercer, Almarche (1919: 349) asseverà que una còpia manuscrita del segon, de 422 pàgines, es conservava a la «Biblioteca del Excmo. Sr. D. José Martínez Aloy»; i que el «tomo III, [es] propiedad de don Miguel Martí Esteve» (Almarche, 1919: 352); afirmacions, totes dues, que enllacen amb el que, prèviament, havia declarat Cebrian Mezquita.

De fet, podem dir que la còpia manuscrita del segon tom que, segons Almarche, es trobava en possessió de Josep Martínez Aloy es conserva actualment a la Biblioteca de la Universitat de València (ms. 992). Així ho indica la fitxa de la biblioteca a l'apartat «Procedència».

Altrament, cal afegir-hi que a la Biblioteca Valenciana (Carreres, ms. 2542) es conserva també una edició factícia del volum segon del *Dietari* de Planes, que està integrada per una còpia manuscrita dels dos primers mesos de 1708 (de l'1 de gener al 29 de febrer) i una edició «periodística», podríem dir, de la resta del *Dietari* —de l'1 de març de 1708 al 31 de desembre de 1709—, confeccionada amb els retalls de les anotacions que, entre l'1 de març de 1912 i el 31 de desembre de 1913, publicà el diari *Las Provincias*, i de la qual parlarem en aquest treball.

Encara en referència al segon volum, a la Biblioteca Valenciana (ms. 394/8) també es conserva, de manera independent, una nova còpia moderna dels dos primers mesos de 1708 (de l'1 de gener al 29 de febrer).

Pel que fa als volums tercer i cinquè —si mai va existir, aquest darrer—, cal assenyalar que, a hores d'ara, no n'ha quedat més rastre que les referències anteriorment al·ludides; i que, tal com recentment ha afirmat Vicent J. Escartí (2017b: 323), el quart «es troba a la Biblioteca de la Universitat de València (ms. 457), i conté 509 pàgines útils».

L'edició periodística del segon volum del *Dietari de Planes*

En referència a l'esmentada reproducció per lliuraments que, durant els anys 1912 i 1913, *Las Provincias* realitzà de vint-i-dos dels vint-i-quatre mesos (des de març de 1708 fins a desembre de 1709) que integren el segon volum del *Dietari de Planes*, el primer que cal dir és que la publicació d'aquelles notícies no començà amb l'anotació datada l'1 de gener de 1708, com seria lògic esperar, sinó amb l'apunt corresponent a l'1 de març de 1708, que fou reproduït a *Las Provincias* el dia 1 de març de 1912 (és a dir, al cap de dos-cents quatre anys, exactament); i finalitzà amb l'última notícia del segon volum, que porta data del 31 de desembre de 1709, i que fou publicada pel diari el 31 de desembre de 1913.

Així, a banda de no incloure els dos primers mesos —gener i febrer— de 1708, aquesta edició periodística tingué la peculiaritat de fer coincidir el dia de redacció de les notes d'Isidre Planes amb el de la publicació. Sens dubte, aquesta singular manera de reproduir el text setcentista buscava crear en el lector de *Las Provincias* l'efecte de conèixer, diàriament, una informació d'evident to periodístic que havia sigut redactada, justament, dos segles i quatre anys abans.

Pel que fa a les característiques formals de l'edició, cal assenyalar que el diari dels Llorente reproduí totes aquelles notícies sempre sota un mateix títol de grans proporcions tipogràfiques: «De antaño. Valencia retrospectiva.»² I, a continuació, la data de la nota originària seguida del text corresponent. Cosa que, a la pràctica, suposà la creació d'una secció fixa de caire històric al periòdic —aquest tipus de seccions eren bastant habituals a *Las Provincias*— que es perllongà durant vint-i-dos mesos i que, gairebé diàriament, oferia una dosi del text recuperat.

D'una altra banda, totes les notícies dels *Sucesos fatales* que varen ser reproduïdes es tancaven sempre de la mateixa manera: amb una mena de signatura en què, entre parèntesis, es llegia: «Dietario de Planes.» Així, tots dos elements, títol i signatura, permetien visualitzar ràpidament la secció i, d'alguna manera, l'emmarcaven. El motiu pel qual el títol o capçalera tenia una mida tan gran, des del punt de vista tipogràfic i en comparació amb la resta de notícies, i la necessitat que els responsables de *Las Provincias* degueren tenir de cloure la notícia amb una mena de signatura, semblen evidents: perquè calia destacar, en el conjunt de la pàgina, les notes del text de Planes. Altrament, moltes d'aquelles anotacions, sobretot les més concises —d'una, dos, tres o quatre línies—, haurien passat desapercebudes per al lector entre les atapeïdes columnes del periòdic.

Pel que fa a la ubicació que ocuparen les notes al si de *Las Provincias*, cal dir que aparegueren reproduïdes, indistintament, a totes quatre pàgines de què aleshores constava el diari. Però que on més varen sovintejar fou, per ordre de freqüència: a la primera pàgina —és a dir, a la portada—, a la segona i a la quarta, dedicada a la publicitat; i, on menys, a la tercera, que era la que habitualment es

2. Des del punt de vista tipogràfic, aquest títol no fou uniforme, ja que durant els vint-i-dos mesos que durà la publicació les característiques de les lletres canviaren una vegada. Així, durant l'any 1912 i gran part del 1913 el diari grafia la segona part del títol, «Valencia retrospectiva», en minúscules, mentre que durant la segona meitat de 1913 ho feu en majúscules: «VALENCIA RETROSPECTIVA.»

reservava per a les notícies d'agència. Cosa que també assenyala la importància que el periòdic concedí a la reproducció d'aquell document històric, que, entre d'altres coses, el diferenciava i singularitzava, periodísticament parlant, respecte a la resta de diaris valencians que aleshores hi havia en el mercat.

D'aquesta manera, entre l'1 de març de 1912 i el 31 de desembre de 1913 hom hi publicà, en 665 lliuraments, les notícies corresponents als 671 dies que integren el segon volum dels *Sucesos fatales*. Aquesta manca de correspondència entre dies del *Dietari* i del periòdic s'explica per dos motius: d'una banda, perquè, segurament per oblit, algunes notes del text de Planes, com ara la del 2 de maig de 1708, no s'hi reproduïren (aquesta, en concret, ens ha arribat perquè fou copiada a mà, a l'igual que els mesos de gener i febrer de 1708, segurament pel compilador dels retalls de premsa); i, de l'altra, perquè les notes corresponents a diversos dies (com ara el 26 i el 27 de gener de 1709, i el 7 i el 8 de desembre de 1709) varen ser publicades en un mateix número de *Las Provincias*, probablement per problemes d'espai.

D'una altra banda, cal remarcar també que, estranyament, el diari dels Llorente no encapçalà la reproducció del segon volum del *Dietari* amb cap escrit introductori, ni tan sols amb un breu comentari que n'explicara els motius, la procedència del text i/o la finalitat de la publicació. Ni tampoc amb cap anotació o signatura que informara de la persona o de les persones que havien tingut cura de la transcripció. Cosa que porta a pensar que el responsable n'era el mateix director del diari, Teodor Llorente Falcó, un periodista, escriptor i intel·lectual ben aficionat a la recuperació de textos antics que, per a escriure sobre temes històrics, utilitzà sovint el pseudònim de Juan de Antaño, directament connectat amb el títol de la secció.³ A més, sabem també que Llorente Falcó fou una persona interessada en els dietaris de l'edat moderna, ja que tenim constància que a la seua biblioteca particular es conserva el dietari inèdit de Tadeo Insa, de finals del segle XVIII i principis del XIX, i una còpia del dietari barroc de Joaquim Aierdi, de la qual donà notícia en 1925 un dels copistes d'aquell text, José Osset Merle: «De este ejemplar perteneciente a D. Teodoro Llorente Falcó lo copié, corrigiendo algunas palabras equivocadas, y proponiéndome cotejarlo con el original» (Escartí, 1999: 79).

Amb tot, cal indicar que el responsable de l'edició per lliuraments del text de Planes que publicà *Las Provincias* podria ser també l'historiador Salvador Carreres Zacarés (1882-1973), cronista oficial de la ciutat de València, membre de diverses acadèmies —entre les quals, la de Bones Lletres de Barcelona—, gran amic del director —Llorente Falcó— i col·laborador habitual del diari. De fet, a l'inici de la dècada dels anys vint, Carreres Zacarés hi publicà diversos articles històrics sota el títol genèric de «De antaño».⁴ Una pista més que apunta en aquest mateix sentit és

3. Referent a això, vegeu un parell d'exemples de la secció «Papeles viejos», que en aquells temps publicava el diari: «Papeles viejos. Desde cuándo celebra Valencia la fiesta de San Vicente Mártir», *Las Provincias* (22-I-1912), p. 1; i també «Papeles viejos. Cómo declaró Valencia la guerra á Napoleón», *Las Provincias* (14-II-1912), p. 1.
4. Com ara: «De antaño. La mendicidad en Valencia durante los siglos XIV y XV», *Las Provincias* (15-IV-1921), p. 1; «De antaño. La cruz cubierta del camino del mar», *Las Provincias* (5-VI-1921), p. 1, i «De antaño. La fiesta de San Dionisio», *Las Provincias* (9-X-1921), p. 1.

que el volum factici, confeccionat a base dels retalls de l'edició de *Las Provincias* i anteriorment esmentat, del segon volum del *Dietari* de Planes que actualment es conserva a la Biblioteca Valenciana porta l'exlibris de «F. Carreres», és a dir, el segell corresponent a Francesc Carreres de Calatayud (1916-1989), fill de Salvador Carreres Zacarés. Per tant, és molt probable que aquesta col·lecció de retalls que ha arribat fins als nostres dies fora elaborada pel mateix editor del text, Carreres Zacarés; i que, finalment, desembocara a la Biblioteca Valenciana a través del seu fill.

Altrament, i posats a especular, també podria ser que el responsable de l'edició periodística del segon volum dels *Sucesos fatales* fora el mateix Lluís Cebrian Mezquita (1853-1934), col·lega i bon amic de Teodor Llorente Falcó, com anteriorment ho havia sigut del seu pare, Teodor Llorente Olivares. Així, seria possible —tot i que sembla poc probable— que, després d'haver copiat el primer volum del text de Planes (anys 1705-1707), Cebrian haguera decidit reproduir-ne el segon directament a les columnes de *Las Provincias*, amb la qual cosa n'assegurava una difusió massiva. Siga com siga, hem de considerar Cebrian Mezquita, destacat prohoms de la Renaixença i cronista oficial de la ciutat de València a partir de 1911, com el primer «divulgador» del *Dietari* d'Isidre Planes, ja que, en copiar-ne —si més no— el primer volum, feu evident la seua voluntat de recuperar-lo i de projectar-lo envers el futur.

En referència encara al curador d'aquella edició periodística del segon volum dels *Sucesos fatales*, una pregunta s'imposa: de quin original copià el text el responsable de l'edició? Doncs, molt probablement, del volum que, tal com varen afirmar Lluís Cebrian Mezquita, Marcelino Gutiérrez del Caño i Francesc Almarche, degué adquirir l'historiador i polític valencià Josep Martínez Aloy (1855-1924), una personalitat molt ben situada en el món institucional i cultural de l'època que fou, successivament, alcalde de València (1907), president de la Diputació (1914), cronista de la província i promotor del Centre de Cultura Valenciana (1915). I també, i per cert, deixeble i admirador de Teodor Llorente Olivares, company i gran amic de Teodor Llorente Falcó i, com no podia ser altrament, col·laborador de *Las Provincias*.⁵

Contingut del segon volum del *Dietari* de Planes

Pel que fa a la tipologia de les notícies que integren el segon volum del *Dietari*, cal dir —com ja va advertir Escartí (2010: 199)— que Planes era un dietarista observador, ben informat, prolífic i proborbònic, tot i que «tampoc s'està de criticar els borbònics, si cal». De fet, al seu torn, Almarche (1919: 347) ja va escriure:

Las faltas cometidas por el Archiduque y los suyos, le volvieron partidario de los butiflers y de Felipe V, pero no por eso deja de quejarse amargamente de los inicuos castigos, crueldades sin cuento, depredaciones sin límite a que se entregaban las

5. El 28 de febrer de 1912, sense anar més lluny, Josep Martínez Aloy publicà —a la portada de *Las Provincias*— un article titulat «Hallazgo arqueológico. Otra fíbula ibérica», p. 1.

autoridades enviadas por el Borbon y los funcionarios concusionarios y venales que cayeron sobre este Reino cuando la causa del Archiduque fue vencida.

Així, segons que es pot observar de la lectura del segon volum, Planes fou un memorialista que redactava —pràcticament cada dia— informacions de tot tipus i extensió. I que fins i tot feia constar l'absència de notícies remarcables. En aquest sentit, per exemple, el 30 de març de 1709, Dissabte Sant, únicament anotà: «No sucedió cosa.» I el 17 de gener i el 26 d'abril d'aquell mateix any, respectivament, feu constar: «Continuaron los fríos y heladas en Valencia; llovió algo», i «En Valencia no hubo más que notar que el día fue vario, pues hizo sol, llovió e hizo el día frío».

D'una altra banda, cal destacar que, de tant en tant, l'edició de les notícies de Planes que realitzà *Las Provincias* acusa evidents errors que han de tenir una doble naturalesa: d'una banda, és probable que la majoria siguen errades de transcripció; i, de l'altra, segurament moltes d'aquestes equivocacions han d'obeir a errades de composició, és a dir, a distraccions del caixista. Entre les errades de transcripció figuraria, per exemple, el cas de «Valenela» per «València» —«A las cuatro horas de la mañana llovió mucho en Valenela»—, que es llig a l'anotació corresponent al 21 de febrer de 1709. I entre els casos de distracció, els de «cicudad» per «ciudad», que figura a la del 14 de juny d'aquell mateix any, i el fet que la data «19 de juny 1709» conste al capdamunt de dues anotacions, però en una com a «martes» i en l'altra com a «miércoles», ja que és evident que el primer «19» hauria de ser, en realitat, un «18». El que resulta menys probable és que aquestes errades es contingueren en el manuscrit del *Dietari*, ja que quan el responsable de la transcripció detecta el que considera un error de l'original ho fa constar en nota a peu de pàgina. És el cas del 3 d'abril de 1708, en què al text es llig un catalanisme, «vestido de pelfa», i en nota a peu de pàgina l'editor aclareix que el mot correcte en castellà és «felpa».

Al marge d'aquestes equivocacions puntuals —i fàcilment perceptibles—, les anotacions del *Dietari* de Planes corresponents als anys 1708 i 1709 degueren resultar atractives i suggestives per al públic lector de *Las Provincias*; degueren tenir un cert èxit, per així dir. Altrament, no s'entendria que el periòdic les reproduïra, gairebé diàriament, per un període de vint-i-dos mesos. I algunes vegades ocupant un espai que podríem qualificar de notable. Sens dubte, els responsables del diari degueren considerar que aquell era un «bon negoci», des d'un vessant periodístic i comercial. En qualsevol cas, degueren valorar-lo com un text interessant i amè per als lectors de *Las Provincias* —una publicació de naturalesa política, no ho oblidem— des de múltiples punts de vista, ja que es tracta d'una obra rica en tot tipus d'informacions relatives a esdeveniments tant quotidians com extraordinaris de la ciutat de València, el lloc on residien la majoria dels seguidors del diari.

D'aquesta manera, i per posar només alguns exemples dels assumptes que es contenen en aquest segon volum, val la pena assenyalar que el comentari del 15 de maig de 1709 dona compte, d'una manera eloqüent, de la presa de partit d'Isidre Planes pel bàndol borbònic. Diu així:

En la Catedral de Valencia se cantó el *Te-Deum Laudamus* en hacimiento de gracias por la victoria conseguida cerca de Campo-Mayor en Portugal por el ejército del Sr. Felipe V, siendo general el marqués de Be, contra ingleses, holandeses y portugueses, quedando de éstos tres mil o cuatro mil entre muertos, heridos y prisioneros, y todo el tren de vagajes, en poder del vencedor. Asistieron todas las Comunidades de frailes, clérigos y Cabildo, como es costumbre, y también los cabos militares, regidores y nobleza de Valencia. Es un buen principio de campaña.⁶

En aquest mateix sentit, resulta expressiu també el final de l'anotació datada a 17 de juliol de 1709, en què Planes s'encrespa amb els rumors que, contra Felip V, feia circular un «poble valencià» genèric al qual acusava de calumniador i agitador. Escribia el dietarista:

Este pueblo valenciano, está endemoniado, no busca sino revoluciones, echando estas voces para irritar a todos contra el Rey Felipe V [...]; está dejada la gente valenciana de la mano de Dios; cuanto les viene a la boca dicen, instigados de la mala voluntad con que miran las operaciones de nuestro Rey, que ninguna les parece buena.⁷

En un altre ordre de coses, ben sucosa resulta la nota corresponent al 7 de juny de 1708, on es descriu, amb gran detall, la processó del Corpus que se celebrava a la ciutat de València. En aquest sentit, sembla especialment significatiu el paràgraf final, en el qual Planes remarca què és per a ell «lo más célebre» d'aquell acte religiós, i també les reaccions que mereixia als forasters, «y aún a los ingleses», que el contemplaven:

Lo más célebre de esta procesión del Corpus es la entrada y vuelta que dá por la Seo, pues esperan todos los frailes y clérigos con luces, y por medio pasa la Custodia, y todas las paredes de la iglesia a un nivel, de palmo a palmo, hay luces en unas barras que están a dos estados de hombres, que creo pasarán de dos mil, y como al mismo tiempo tañen los órganos, que son grandísimos, el rolde y campanillas y campanas y dulzainas y castañetas, y todos cantan el *Pange Lingua*, es una cosa digna de admiración, aún para los que lo vemos cada año, cuanto y más para los forasteros que, atónitos, lo aplauden y celebran mucho, y aún a los ingleses, ahora ha hecho dos años, les vi hacer demostraciones de alegría, así en la vuelta de la procesión, bailando, como en el Aseo, asistiendo a la entrada, tan alborozada como lo es la del Santísimo Sacramento, sea por todos alabado y confesada su física y real presencia. Amén.⁸

De la mateixa manera, és igualment il·lustrativa de la religiositat popular i del tipus de calamitats a què degueren enfrontar-se els habitants de la València dels primers anys del segle XVIII —i que els seus homòlegs de 1913 degueren llegir

6. *Las Provincias* (15-V-1913), p. 1.

7. *Las Provincias* (17-VII-1913), p. 1.

8. *Las Provincias* (7-VI-1912), p. 1.

amb vertadera fruïció— l' anotació corresponent al 25 de març de 1709, relativa a la plaga de llagosta que havia envaït l'horta:

Por la tarde se hizo procesión general de rogativa, para que Dios libre este reino de la langosta que revive numerosa de la tierra, y ahora será como unas moscas, salen de los lugares con ansia los labradores a matarla, y el cabildo ha sacado en procesión general la santa cabeza y cuerpo de San Luis, obispo, y han hecho estación al Santo Cristo de San Salvador, y después en la capilla a la Virgen de los Desamparados, y en esta forma, cantando las Letanías, han vuelto el santo cuerpo de San Luis a la iglesia mayor.⁹

Encara que la majoria d'esdeveniments reportats fan referència al territori valencià —i, més concretament, a la ciutat de València—, cal dir que també se'n registren de la resta de la península; i fins i tot d'internacionals, com ara el que Planes anotà el 14 de març de 1709: «Se tuvo la noticia fija por Zaragoza de que en Viena el año pasado habían muerto dos hombres, cada uno de noventa y nueve años, otro de ciento tres y una mujer de ciento nueve años.»¹⁰

Així mateix, el segon volum del *Dietari* també relata múltiples ajusticiaments i el que podríem qualificar com a situacions estranyes o insòlites, com ara la que degué produir-se arran de l'eclipsi parcial de sol que pogué contemplar-se a València durant el migdia de l'11 de març de 1709:

En Valencia vimos el sol eclipsado unos cuatro dígitos de su diámetro por la parte septentrional; duró más de dos horas y media, desde las doce horas del día hasta más de las dos horas de la tarde; no dejaron de verse los rayos del sol en este tiempo, pero muy ofensivos a los ojos que los miraban y causaban macilentos efectos los rayos blancos, pues en todas las partes blancas que daban se manifestaban como teñidas con azafrán.¹¹

I com a exemple d'ajusticiament, resulta ben eloqüent el que relatà el 13 de maig de 1709:

Ahorcaron en el Mercado de Valencia a dos hombres de un mismo apellido de los Hernández, naturales de Jerez de los Caballeros, por ladrones famosos salteadores de caminos y homicidas, pues alevosamente cerca de Paterna robaron dos cabalgaduras y un pollino cargados con trigo y el dinero que traían dos hombres, padre e hijo, de diez años, naturales de Alacuás, a los cuales los mataron a escopetazos hoy hace ocho días.¹²

9. *Las Provincias* (25-III-1913), p. 1. Les notícies referents a la plaga de llagosta continuaren el 6 d'abril de 1709, quan Planes explicà que «es infinita la langosta que sale de la tierra en todas las poblaciones de este reino», i especialment «en el llano de Cuarte» i en «Torrente», on «la gente pobre», a canvi de dos i tres sous per arrova, arribà a recollir «por cada día más de cien arrobas»: «Dios se digne darles esfuerzo a los de Torrente y demás poblaciones de este reino para acabar con tan feroces animalejos y perniciosas sabandijas». *Las Provincias* (6-IV-1913), p. 1.

10. *Las Provincias* (14-III-1913), p. 2.

11. *Las Provincias* (11-III-1913), p. 4.

12. *Las Provincias* (13-V-1913), p. 1.

A més a més, també s'hi denunciaren abusos, trapes i enganys; com ara quan, el 16 de maig d'aquell mateix any, Planes explicà que

en el Mercado de Valencia quemaron harina de habas y garbanzos, la cual mezclaban con harina de trigo en el horno del Portal Nuevo y después vendían el pan como si fuera sola harina de trigo, siendo de habas, garbanzos y daza, en daño de la salud de los que compran comiendo de él.¹³

La personalitat del dietarista sura sovint per damunt del text, i així cal destacar que, mentre anotà esdeveniments, no s'estigué d'opinar; i no només en tractar assumptes polítics, sinó també en denunciar determinades pràctiques morals i/o conductes socials. L'11 de maig de 1709 escrigué:

Se supo como el retor de Vistabella en el Maestrazgo que lo era fray Alejos Cortés, de la religión de Montesa, estando en el altar revestido y celebrando misa, le tomó un vayo [vahído] de cabeza, cayó y se dió un golpe en el carrillo, le salió sangre por la oreja y dentro de pocas horas murió. *Era fiero fanático*.¹⁴

I el 17 d'octubre següent: «De orden del alcalde Vallés dieron doscientos azotes y cuatro años de galeras a dos hombres, el uno castellano, y el otro portugués, por ladrones. *Quien tal hace que tal pague*.»¹⁵

D'altra banda, cal apuntar que, en tot el segon volum dels *Sucesos fatales*, Planes només utilitzà la nostra llengua una sola vegada: en reproduir una cançó presa directament de la boca del poble. Així, l'11 de febrer de 1709, dilluns de Carnestoltes, fent-se ressò del que cantaven «en la calle Vergel, y al son varios instrumentos de zumba», els assistents al «casamiento de unos pobres hombres», el nostre autor copià uns versets —que qualificà de «coplas valencianas»— que diuen així:

Pere Prim se ha casat
ab María la Dermitaña
que li ha portat en dot
sinch fillets y una flasada.
Pues ell es de Tortosa
y la novia de Viscaya
just será que aquest casori
es celebre ab sencerrada.¹⁶

Amb la qual cosa podem afirmar que la presència del català en aquest segon volum fou pràcticament nul·la, o únicament anecdòtica; en qualsevol cas, inferior

13. *Las Provincias* (16-V-1913), p. 1.

14. *Las Provincias* (11-V-1913), p. 1. El subratllat és meu.

15. *Las Provincias* (17-X-1913), p. 4. El subratllat és meu.

16. *Las Provincias* (11-II-1913), p. 1.

fins i tot a la del llatí, que fou utilitzat en diverses anotacions, tot i que de manera esporàdica i gairebé sempre en expressions d'origen religiós.¹⁷

En darrer terme, cal assenyalar que un parell de mesos després d'haver sigut publicada la darrera notícia del segon volum dels *Sucesos fatales*, el 24 de febrer de 1914, el metge i erudit Faustí Barberà Martí (1850-1924), impulsor de la societat València Nova i prohoms del valencianisme coetani (Roca 2011: 262-265), remeté a la redacció de *Las Provincias* un document directament relacionat amb el *Dietari* de Planes. El text, qualificat pel periòdic de «rarísimo», prenia la forma de «Carta abierta» adreçada al «Sr. D. Juan de Antaño», pseudònim de Teodor Llorente Falcó, la qual cosa reforça la idea que el responsable de l'edició periodística fou el mateix director del diari. El document en qüestió era un manifest o al·locució de Carles III a propòsit de la Guerra de Successió. El doctor Barberà, que devia ser proaustriacista, el qualificava com

un documento relevante por muchos conceptos, y desconocido, al parecer, por todos los historiadores de la famosa «Guerra de Sucesión». Me refiero al manifiesto, proclama o alocución dirigida a los valencianos por Carlos III, cuando a bordo del navío «Gran Bretaña» exhornado con la real enseña, se presentó a la vista de Altea y Denia en agosto de 1705.¹⁸

En concepte de Barberà, es tractava del manifest «del que arranca aquella guerra y agitación interior que los lectores del dietario Planes han podido apreciar, en parte».¹⁹

Un text eficaç des del punt de vista periodístic

En conclusió, i en referència a l'edició periodística dels *Sucesos fatales* que veié la llum fa més de cent cinc anys, entre 1912 i 1913, només resta destacar que ens trobem davant d'un text memorialístic vast, suculent i ric en matisos. Un relat múltiple i acolorit que, sens dubte, dos segles després d'haver sigut redactat, degué fer les delícies dels lectors del diari *Las Provincias* de l'època.

De fet, és justament això, l'eficàcia que degué demostrar la crònica de Planes per a funcionar, al cap de dos-cents quatre anys, com a lectura diària —com a pasatemp erudit, podríem dir—, unida a l'interès i la sensibilitat històrica i literària que acreditava el director del periòdic, el que explica que aquell dietari modern protagonitzara durant pràcticament dos anys les columnes d'un diari conservador i regionalista; i que se'n fera, així, una difusió massiva entre el poble valencià.

Finalment, cal dir també que la reproducció que en feu *Las Provincias* assegurarà la pervivència del contingut del segon volum del *Dietari* d'Isidre Planes,

17. Trobem dos exemples d'ús esporàdic del llatí en les anotacions corresponents a l'11 de maig de 1709: «Anima eius requiescat in pace, amén», *Las Provincias* (11-V-1913), p. 1; i al 14 de setembre de 1709: «Aquí nullus est ordo sed sempiternus horror inhabitat», *Las Provincias* (14-IX-1913), p. 1.

18. «Papeles viejos. Documento rarísimo. Carta abierta», *Las Provincias* (24-II-1914), p. 1.

19. *Ibidem*.

que, altrament, és possible que no haguera arribat fins als nostres dies (com els toms tercer i cinquè). En conseqüència, seria desitjable que, juntament amb la còpia del primer volum, que realitzà Cebrian Mezquita, i dels toms segon i quart, hom portara a terme l'edició de la major part del text que conforma aquella detallada crònica dels convulsos primers anys del segle XVIII. Un treball que facilitaria l'accés a un document clau per a entendre, més i millor, com es desenvoluparen —durant l'època i al llarg del territori valencià— la vida en general i la Guerra de Successió en particular.

Bibliografia citada

- ALMARCHE VÀZQUEZ, F. (1919). *Historiografía valenciana*. València: La Voz Valenciana.
- ESCARTÍ, V. J. (1999). «Estudi». A: AIERDI, J. *Dietari. Notícies de València i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679*. Barcelona: Barcino, 53-165.
- (2010). «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX». *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 28, 181-205.
- (2017a). «Memòries valencianes de la Guerra de Successió». *eHumanista/IVITRA*, 11, 474-491.
- (2017b). «Isidre Planes i els seus *Sucesos fatales* sobre la Guerra de Successió». *Studia Iberica et Americana*, 4, 317-329.
- GUTIÉRREZ DEL CAÑO, M. (1914). *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*. 3 vols. València: Librería Maragat.
- ROCA, R. (2011). *El valencianisme de la Renaixença*. Alzira: Bromera.
- (2013). «L'inici de la recuperació de Joan Roís de Corella». *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, 76, 741-757.
- (2015). «The reception of *Tirant lo Blanch* in Valencia in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century». A: BABBI, A. M., ESCARTÍ, V. J. (eds.). *More about 'Tirant lo Blanc'*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 139-152.
- TOMÀS, M. (2012). «Les relacions de Teodor Llorente amb Catalunya i Mallorca». A: ROCA, R. (ed.). *Teodor Llorente, cent anys després*, Alacant: IIFV, 31-71.
- XIMENO, V. (1747-1749). *Escritores del reyno de Valencia*. 2 vols. València: Josep Esteban Dolz.

